

ściela i w szkole, ale też zgodziły się na wprowadzenie języka serbołużyckiego do rozporządzeń i patentów urzędowych skierowanych przeciwko zbiegostwu oraz powstaniom chłopskim. Z reguły nakazywano ich publikację i rozpowszechnienie w języku niemieckim i serbołużyckim. Górnołużyckim klasom panującym chodziło przecież o przemówienie do serbołużyckich mas ludowych zrozumiałym dla nich językiem. Ustępstwa na rzecz języka serbołużyckiego w kościele i w szkole miały zatem łagodzić „buntownicze“ nastroje nurtujące wieś.

Józef Leszczyński

Z BADAŃ NAD KULTURĄ GRUPY GÓRNICZEJ NA ŚLĄSKU

Pierwszy zeszyt XXII tomu (1959) „Zarania Śląskiego“ zawiera prace etnografów członków Śląskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. Znajdujemy tam następujące artykuły: Maria Suboczowa, *Z prac PTL na Śląsku*, Ludwik Brożek, *Tradycje ludoznawcze na Śląsku Cieszyńskim*, Barbara Bazieliówna, *Współczesna twórczość ludowa w Cieszyńskim*, Maria Suboczowa, *Źródła i stan badań etnograficznych na Śląsku do 1952 roku*, Ludwik Dubiel, *Tradycyjna zagroda chłopska w powiecie gliwickim*, Józef Ligęza, *Kultura grupy górniczej. Próba charakterystyki*, Maria Żywirska, *Problem badania kultury grup zawodowych (w świetle materiałów zbieranych dla grupy górniczej)*, Maria Żywirska, *W sprawie utworzenia placówki naukowej dla badań kultury grup zawodowych*, Maria Suboczowa, *Prace nad śląskim skansenem*.

W dziale „Materiały i Miscellanea“ są prace: Stanisław Bronicz, *Gospodarka trzebieżowo-żarowa w Beskidzie Śląskim*, Jan Broda, *Święta godowe na Podbeskidziu*. Zeszyt zawiera ponadto recenzje prac związanych z problematyką etnograficzną Śląska oraz kronikę. Całość ukazała się równocześnie jako nadbitka „Zarania Śląskiego“ w zeszycie specjalnym serii wydawniczej PTL „Prace i Materiały Etnograficzne“.

Dalsze uwagi ograniczę do artykułów dotyczących badań nad kulturą grupy górniczej. Prace te są wynikiem badań, jakie podjęto po utworzeniu Śląskiego Oddziału PTL w r. 1949. „Každy z członków — pisze M. Suboczowa — pracował nad wybranymi przez siebie zagadnieniami wyłącznie nakładem własnych sił i funduszków. Ten styl pracy, prowadzonej indywidualnie, a konsultowanej przez współczłonków na zebraniach, utrzymuje się w Oddziale Śląskim PTL do dzisiaj“ (s. 6). Trzeba to mieć na uwadze przy ocenie przedstawionych prac.

Spółeczna kategoria zawodowa górnika wskazuje na pewne umiejętności potrzebne do pracy w kopalni, które wraz z przedmiotem i narzędziami pracy stanowią techniczny aspekt produkcji. Społeczny charakter pracy wymaga współdziałania i podziału czynności. Granice rozwoju tych stosunków wyznacza własność środków produkcji. Te stosunki społeczne, w których przedmioty materialne występują jako spoidła więzi między ludźmi, są stosunkami ekonomicznymi i nie zawsze są uświadamiane. Zawsze natomiast są uświadamiane stosunki społeczne wynikające z bezpośredniego oddziaływania człowieka na człowieka, w których realizowane są przyjęte zasady i zwyczaje moralne. Stosunki te wraz z całą świadomością społeczną uwarunkowane są z jednej strony przez istniejące stosunki produkcji, z drugiej zaś przez podłoże historyczne. Przypomnienie tych stwierdzeń ułatwi orientację w problematyce, której dotyczą omawiane prace.

Artykuł J. Ligęzy jest próbą charakterystyki kultury grupy górniczej, przedstawioną w r. 1952 jako referat na Ogólnopolskim zjeździe PTL w Katowicach. Autor stwierdza, że dotychczasowe zainteresowanie etnografów grupami zawodo-

wymi obok grup regionalnych ograniczało się do dodatkowych zawodów ludności wiejskiej, takich jak pasterze, bartnicy i pszczelarze, myśliwi, flisacy, rybacy i in. Poza opracowaniem technik związanych z niektórymi zawodami zrobiono jednak w tym zakresie bardzo mało. Grupami zawodowymi robotniczymi nie zajmowano się prawie w ogóle.

Śląskie grupy zawodowe powstały w przeważającej części z bezrolnej i mało-rolnej ludności wiejskiej. Badania nad przeobrażeniami kulturowymi tej ludności w XIX w. są utrudnione z powodu braku opracowań historycznych. Autor ogranicza się do wskazania niektórych tylko cech struktury grupy zawodowej górniczej i jej kultury. We wcześniejszym okresie charakterystyczne było dla tej grupy istnienie tradycyjnych dystansów między górnikami zajmującymi różne stanowiska w zawodzie. „Folowacz czy ciskacz musiał mówić rębaczowi za dwoje, tj. wy; a on im za jedno, tj. ty. Sztygar do rębacza za dwoje, a wszyscy do dozoru za troje, tj. oni“. Dystanse te zanikły po I wojnie światowej wraz ze wzrostem świadomości klasowej i etnicznej. „Kamractwo“ jest zdaniem Autora istotną cechą tej grupy zawodowej i ono przygotowało grunt dla organizacji mających na celu ochronę przed wyzyskiem i wynarodowieniem. Autor omawia strukturę rodziny górniczej, odmienną od struktury rodziny wiejskiej, wskazuje na proces formowania się klasy robotniczej górników, nie dysponuje jednak materiałem do odtworzenia tego procesu.

Mniejsze środowiska górnicze pozostawały przez dłuższy czas pod wpływem tradycji kulturalnej sąsiednich wsi. W ogóle powiązanie wsi z grupami zawodowymi robotniczymi stanowi zagadnienie charakterystyczne dla regionu śląskiego. Autor dochodzi do wniosku, że zmieniające się warunki pracy górnika rozwijają u niego krytyczne myślenie. Wiąże się to z rozpowszechnieniem czytelnictwa.

M. Żywirska pierwszy artykuł referowała na zjeździe PTL w r. 1952 w Katowicach. Autorka opiera swoje rozważania na materiale zebrany w grupie górników. Część zebranych materiałów opublikował związek zawodowy jako *Życiorysy górników*. Autorka rozróżnia w całym kraju 8 grup zawodowych górników: od najstarszej grupy górników Wieliczki i Bochni aż do najmłodszej, dolnośląskiej, złożonej z reemigrantów i osadników z terenów wschodnich.

Związki z rodzinnymi grupami etnicznymi i nowe treści kulturowe wniesione przez zawód to problematyka badawcza, którą Autorka widzi dla etnografa w grupach górniczych.

Z zakresu kultury materialnej w artykule omówione są dawne narzędzia pracy, które znajdowane są w zasypanych przed wiekami wyrobiskach. Uzupełniają to informacje zebrane wśród najstarszego pokolenia górników, pamiętających czasy przed zmechanizowaniem pracy w kopalniach. Bardzo interesującym problemem jest znaczenie munduru w życiu górnika.

W zakresie życia zbiorowego zwyczaje zawodowe są ściśle przestrzegane i wyraźnie odróżniane od życia środowiska, z którego górnik wyrasta. Różne formy wzajemnej opieki i pomocy są wyrazem solidarności klasowej górników, która znalazła swój wyraz również w licznych, niekiedy krwawo tłumionych, strajkach.

Autorka dochodzi do wniosku, że w badaniach grup zawodowych górników metoda etnograficzna jest niewystarczająca i że konieczne jest utworzenie placówki naukowej dla badań kultury grup zawodowych jako płaszczyzny spotkań dla wszytkich, którzy prowadzą badania w tym zakresie. Sprawa ta jest tematem drugiego artykułu M. Żywirskiej i była przez nią referowana na zjeździe PTL w Cieszynie w 1958 r.

Zasygnalizowane zostały jedynie badania J. Ligęzy i A. Dygacza nad folklo-

rem, L. Dubiela nad powstaniem nowej struktury społecznej wsi leżących na terenach górniczych, M. Suboczowej nad organizacją spółek brackich.

Stwierdzić należy, że omówione wyżej badania są przedsięwzięciem jak najbardziej zasługującym na poparcie. Z niedostatków dotychczasowych wyników sami autorzy zdają sobie sprawę i dlatego zgłaszają dalsze propozycje. Na zebraniach PTL zapadły odpowiednie uchwały. Ale możliwości i kompetencje jednego towarzystwa naukowego nie wystarczają do rozwiązania tego problemu w skali krajowej, tym bardziej że Zakład Etnografii IHKM PAN w Krakowie pod kierunkiem Kazimierza Dobrowolskiego prowadzi badania nad kulturą klasy robotniczej¹.

Przy tej okazji warto wspomnieć, że w Czechosłowacji badania nad kulturą robotniczą prowadzone są przez wiele placówek Akademii Nauk, a w r. 1956 odbyła się konferencja etnografów czechosłowackich poświęcona specjalnie temu zagadnieniu.

B. G.

J. Popkiewicz, F. Ryszka, PRZEMYSŁ CIĘŻKI GÓRNEGO ŚLĄSKA W GOSPODARCE POLSKI MIĘDZYWOJENNEJ (1922—1939), Instytut Śląski w Opolu, Ossolineum, Opole 1959, s. 504 + 1 mapka + 2 wykresy.

Śmiałość inicjatywy i ambicja erudycyjna towarzyszyły Autorom w kilkuletnich studiach przygotowawczych, które przypadły na okres burzliwych dyskusji dotyczących historiografii dziejów najnowszych. Od fazy nadmiernego optymizmu w kwestii warunków badania dziejów najnowszych przeszliśmy do fazy pesymizmu, któremu oto zaprzecza obszerny tom omawianej monografii. Tom ten, o fundamentalnym charakterze dla dziejów okresu międzywojennego, wywoła niewątpliwie obszerną merytoryczną i metodyczną dyskusję wśród specjalistów. Wzbudzi też zapewne zainteresowanie społeczne nie tylko ocenami przeszłości, ale i wnikliwą analizą ekonomiczną wielu zagadnień doniosłych dla dalszych perspektyw rozwoju Śląska.

Sam charakter opracowania może być przedmiotem sporu: synteza czy monografia?

Dla historii regionu, co podkreślono przez zakres terytorialny tematyki, a także firmę wydawniczą: Instytut Śląski w Opolu, to poważny dorobek w dziedzinie syntezy. Stanowi on także świadectwo, że badania regionalne mogą odegrać pionierską rolę w rozwiązywaniu problemów ogólnej historii Polski najnowszej.

Ze względu na reprezentatywny charakter okręgu górnośląskiego w skali całego państwa Autorzy określili swe dzieło jako „syntezę wstępną“ dziejów przemysłu ciężkiego Polski okresu międzywojennego. Wyprzedzili bowiem tryb studiów przygotowawczych zespołowych w zakresie historii gospodarczej i ogólnych dziejów Polski okresu międzywojennego. Musieli więc zastosować szereg rozwiązań i tez roboczych wszędzie tam, gdzie analizowali sytuację przemysłu górnośląskiego na tle całokształtu gospodarki narodowej.

Omawiane wydawnictwo stanowi także studium monograficzne nad dziejami kapitału monopolistycznego na Górnym Śląsku zarówno w okresie jego przynależności do Niemiec, jak i w dobie podziału politycznego po pierwszej wojnie światowej. Ten trzeci zakres badań łączy się z tematyką powszechnodziejową; niełatwa była selekcja tych elementów sytuacji międzynarodowej, które nie mogły być pominięte w opracowaniu, lecz z konieczności ujęto je w sposób jak najbardziej zwięzły.

¹ Zob. D. Dobrowolska, *Górnicy salinarni w Wieliczce i ich kultura w latach 1880—1939* (Etnografia Polska, t. I, 1958, s. 288—314).